

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

У статті проаналізовано основні напрями в організації здоров'язберігаючого освітнього середовища, з'ясовано чинники, які сприяють раціональному формуванню вищезазначеного простору, вказано на характерні ознаки в його організації. Підкреслено важливе значення моніторингу освітнього середовища для забезпечення необхідних умов у здоров'язбереженні учнів.

Ключові слова: здоров'я, здоров'язберігаюче освітнє середовище, принципи виховання, моніторинг.

Здоров'я як цілісний соціально-психологічний компонент становить важливий інтегративний критерій якості сучасної освіти. Згідно із здоров'язберігаючим аспектом, освіта повинна здійснюватися у сприятливому середовищі, що забезпечує високий рівень розвитку особистості у комплексному поєднанні медичної, психологічної, педагогічної та здоров'язберігаючої складових навчально-виховного процесу. Здоров'язберігаючі аспекти освітнього простору нерозривно пов'язані із його змістовими особливостями, які розкриваються у різноманітні науково-гуманітарного підходу.

Оскільки освітня система – це взаємодія усіх її суб'єктів, що перебувають у формальних (колектив класу, педагогічна рада, адміністрація) та неформальних (педагоги, школярі, батьки) об'єднаннях, то вона являє собою особливу соціокультурну гуманітарну сферу діяльності, за допомогою якої відбувається становлення особистості протягом усього життя [5, с. 137]. У цьому контексті важливим є виявлення системного взаємозв'язку між освітнім середовищем, освітніми інституціями та педагогічним і учнівським колективами. Цей зв'язок допомагає створити необхідний соціокультурний простір, у якому відбувається взаємодія усіх суб'єктів навчального процесу. Завданням педагогів є створення такого здоров'язберігаючого середовища, що зможе позитивно впливати на фізичний, психічний, духовний розвиток дитини.

Проблемі створення здоров'язберігаючого середовища в контексті впровадження здоров'язберігаючих технологій у навчально-виховний процес присвячено розвідки Т. Воронцової, М. Гриньової, В. Лозинського, Ю. Науменко, Н. Смирнова, В. Циганова та ін. У працях О. Богініч, Н. Денисенко, Н. Лісневської, Т. Овчиннікової, О. Шорохова приділено увагу формуванню здоров'язберігаючого середовища в дошкільних навчальних закладах. Теоретико-методологічні засади формування здоров'язберігаючого середовища розкрито у дослідженнях О. Єжової, Г. Лаврентьевої, О. Маланцевої, В. Оржеховської, С. Сидорчик, О. Сироватко та ін. Однак, незважаючи на значний масив досліджень з питань здоров'язбереження, відчутно брак дослідницької уваги до проблеми організації здоров'язберігаючого середовища в умовах сучасної школи.

Тому *метою статті* є аналіз характерних аспектів організації здоров'язберігаючого освітнього середовища в загальноосвітній школі, виявлення основних його компонентів і напрямів.

Середовище як окремих феномен має дві сторони: внутрішню (духовну) та зовнішню (умови проживання індивіда) [6, с. 567]. З точки зору педагогіки, у своїй сукупності вони утворюють цілісне освітнє, антропологічне, здоров'язберігаюче середовище, у якому формується та розкривається особистісний потенціал кожної людини. Гуманістична зорієнтованість навчально-виховного процесу дає найбільше можливостей для підвищення рівня здоров'язберігаючого впливу освітнього середовища на своїх суб'єктів, оскільки базується на принципах природо- і культуровідповідності, послідовності, наступності та креативності. Отже, освітнє середовище – це простір, який вміщує у собі не тільки предметні навчальні заняття, а й спеціально організоване середовище, що має на меті створення сприятливих умов для гармонійного розвитку особистості, його здібностей і нахилів, не завдаючи при цьому шкоди здоров'ю.

Крім того, освітнє середовище може сприйматися і як особистісно-розвивальний простір, де виховання визначається життям, соціальними запитамі і потребами, суспільними подіями та відносинами, у які включаються учні під час перебування в освітньому закладі. У цьому контексті цілеспрямований вплив на розвиток особистості є гармонійним і має здоров'язберігаючий характер, оскільки здійснюється у різних формах педагогічної допомоги, психолого-педагогічної корекції, що стимулює її саморозвиток і самовиховання [10, с. 216]. Управління цим процесом спрямовується, насамперед, на збагачення потенціалу здоров'язберігаючого освітнього простору з метою створення відповідного полісуб'єктного, індивідуально-творчого характеру навчально-виховного процесу, у якому відбувається формування особистості.

Таким чином, здоров'язберігаюче освітнє середовище – це сукупність оптимальних умов навчання й виховання, що створюються адміністрацією школи та педагогічним колективом за обов'язкової участі самих учнів з метою забезпечення охорони і зміцнення здоров'я школярів [13]. На думку Н. Міллера, здоров'язберігаюче освітнє середовище – це сукупність антропогенних, природних, культурних факторів, що сприяють особистості у задоволенні власних потреб, розвитку здібностей, розумінні шляхів збереження власного здоров'я. Це середовище також сприяє впровадженню здоров'язберігаючого навчання, що постає як процес взаємодії учнів та вчителя і в кінцевому результаті має на меті засвоєння учнями знань, умінь, навичок здорового способу життя та системи цінностей, у якій здоров'я є найвищою категорією [7, с. 8]. При визначенні цього терміна вітчизняні дослідниці О. Богініч, Н. Денисенко акцентують увагу на застосуванні особистісно орієнтованого підходу в навчально-виховному процесі, оскільки за його допомогою можна створити необхідний психологічний мікроклімат, у якому дитина комфортно почувається [1; 4]. Додамо також, що саме у здоров'язберігаючому освітньому середовищі у школярів

формується емоційно-ціннісне ставлення до власного здоров'я та здоров'я оточення, а їх гармонійний розвиток відбувається в ситуаціях фізичного, емоційного, інтелектуального, соціального, духовного комфорту.

У процесі створення здоров'язберігаючого середовища можна виокремити низку змін у традиційній системі освіти, що супроводжується аксіологічним підходом до розуміння здоров'я учнів. Зокрема увага педагогів акцентується на проблемах реалізації творчого потенціалу та потенціалу здоров'я школярів, виявлення та запобігання суб'єктивних і об'єктивних факторів, що перешкоджають збереженню здоров'я, формування культури здоров'я, самоорганізації, самовдосконалення і самоконтролю у питаннях збереження власного здоров'я та здоров'я оточення. У зв'язку із цим педагоги повинні вибудувати свою діяльність в одному напрямі з учнями, застосовуючи при цьому принципи гуманістичного виховання:

- соціальної активності;
- соціальної творчості;
- взаємодії особистості та колективу;
- вмотивованості;
- проблемності;
- індивідуалізації;
- активної діяльності.

Ці принципи дають змогу виховати особистість, що здатна до самостійного вибору, прийняття важливих рішень, а також зможе протистояти зовнішнім впливам і відстоюватиме власну життєву позицію, зокрема й у питаннях здоров'язбереження. Як видно, важливим компонентом у розвитку особистості є створення здоров'язберігаючого освітнього середовища, у якому можна виявити основні її нахили та можливості, а також задовольнити фізіологічні, психологічні та пізнавальні потреби.

Для формування відповідного здоров'язберігаючого освітнього середовища необхідно вирішити низку завдань: дотримання санітарно-гігієнічних норм; забезпечення учнів якісними оздоровчими програмами; зняття навчального перенавантаження, що призводить до перевтоми школярів; організація фізичної активності учнів; організація правильного харчування у школі; формування культури здоров'я та здоров'язберігаючої компетенції учнів; організація співпраці з батьками школярів у питаннях здоров'язбереження; облаштування шкільної території тощо. Слід зазначити, що організація здоров'язберігаючого середовища сучасної школи проходить у декількох важливих напрямках:

- раціональна організація навчально-виховного процесу;
- моніторинг стану здоров'я школярів;
- формування цінності здоров'я;
- підготовка та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів;
- підтримка інноваційних програм, що направлені на зміцнення здоров'я;
- створення адаптивного освітнього середовища.

Раціональна організація навчально-виховного процесу є серцевиною педагогіки здоров'я, оскільки саме з організації навчання починається збереження здоров'я кожної дитини. Правильно складений розклад уроків з урахуванням вікових, психологічних та фізіологічних особливостей учнів є одним із найпростіших і, водночас, важливих чинників, які сприяють збереженню їхнього здоров'я. Впровадження в педагогічну практику новітніх здоров'язберігаючих технологій також допоможе в раціональній організації навчально-виховного процесу, зокрема в організації оздоровчих заходів, проведенні лекцій і бесід для батьків, творчому підході до навчання, організації факультативних занять та ін.

Моніторинг стану здоров'я школярів потрібен для вивчення та виявлення порушень у їхньому самопочутті й отримання необхідних рекомендацій із метою оздоровлення. У цьому контексті важливим чинником є створення електронного паспорту учнів, у якому фіксуються усі фізіологічні та психологічні зміни, а також їхній соціометричний статус. За його допомогою класні керівники та медпрацівники можуть своєчасно інформувати батьків про проблеми зі здоров'ям дітей.

Формування цінності здоров'я як окремих напрямів в організації здоров'язберігаючого середовища має на меті сформулювати цілісне уявлення про важливість здорового способу життя для людини за допомогою реалізації варіативних соціальних і навчальних програм. Сюди ж слід віднести й зміни у змісті та формах фізичного виховання залучення батьків до формування культури здоров'я, розробку заходів щодо запобігання наркоманії, алкоголізму, паління серед молоді.

Підготовка та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів сприяє підвищенню компетенції педагогів у питаннях здоров'язбереження школярів. Важливим компонентом цього напрямку є розробка методичних посібників, впровадження в шкільну практику діагностичних методик, розширення системи спецкурсів, дистанційне навчання тощо.

Підтримка інноваційних програм, що направлені на зміцнення здоров'я, має на меті подальший розвиток системи психологічних і валеологічних служб, центрів комплексного індивідуального супроводу розвитку, створення суспільних організацій, які сприятимуть цілісному розвитку особистості. У цьому контексті розглядається й організація та змістовне використання вільного часу школярів. Умови та засоби правильної організації дозвілля багато в чому залежать від ефективності роботи культурно-просвітніх установ, спортивних секцій і гуртків, що знаходяться поруч із місцями проживання учнів [11, с. 19].

Створення адаптивного освітнього середовища організовується для дітей з обмеженими можливостями і передбачає розробку нормативно-правової та методичної бази для роботи з дітьми, що мають особливі потреби.

Поміж інших аспектів організації здоров'язберігаючого середовища в школі слід виділити організацію якісного та повноцінного харчування школярів, утримання в чистоті приміщення школи та прилеглої до неї те-

риторії, обладнання класних кабінетів, майстерень і допоміжних приміщень тощо. Ці компоненти входять до складу здоров'язберігаючої інфраструктури школи. У цьому аспекті слід відзначити й необхідність придбання шкільного приладдя, що відповідає анатомічним і фізіологічним особливостям дітей різного віку.

Важливою складовою в організації освітнього здоров'язберігаючого середовища є застосування принципів відеоекології – нового наукового напрямку про взаємодію людини з видимим навколишнім середовищем, зоровим його сприйняттям. Доведено, що постійне візуальне оточення, насиченість зоровими елементами середовища, в якому перебувають індивіди мають сильний вплив на стан людини і можуть сприйматися як будь-який інший екологічний фактор, що складає ареал проживання людини [14; 16]. Візуально-емоційне сприйняття навколишніх речей, предметів, оточення загалом може сприяти чи навпаки завдати шкоди психічному, а згодом й фізичному здоров'ю особистості. Тому, в контексті формування здоров'язберігаючого середовища в школі, потрібно враховувати підбір кольору стін у шкільних кабінетах, коридорах, вестибюлі, наявність картин, розміщення стендів, які інформаційно працюють на учнів і педагогів тощо.

Здоров'язберігаюче освітнє середовище формується також засобами шкільного кабінету. Передусім, організовуючи візуальне середовище класу, потрібно враховувати санітарно-гігієнічні умови, кольорову гаму та світлове оформлення. Не менш важливим є встановлення комфортного температурного режиму, свіжості повітря, відсутність монотонних звукових подразників та ін.

Елементом організації здоров'язберігаючого освітнього середовища є й створення психологічного комфорту під час перебування в школі, що має на меті зняття стресових факторів у процесі навчання, зміцнення емоційного стану учнів, підвищення їхньої творчої активності. Суттєву роль тут відіграє характер спілкування педагога з учнями, його культура мовлення (логічність, чіткість, змістовність), уміння керувати психічними станами, володіння невербальними засобами спілкування (міміка, жести, пози).

Менш розробленим і, водночас, досить перспективним напрямом у формуванні здоров'язберігаючого середовища є позаурочна діяльність, оскільки раціонально та правильно організований вільний час школярів сприятиме зміцненню їхнього здоров'я. Серед головних етапів планування цього виду діяльності можна виділити: розробку вправ із релаксації, системи дидактичних рухових ігор, організацію співпраці з батьками та громадськими установами, що займаються питаннями здоров'язбереження, формування навичок міжособистісного спілкування та подолання стресових ситуацій шляхом організації прогулянок, екскурсій, походів у кіно, театр, галереї тощо.

Таким чином, можна констатувати, що організація здоров'язберігаючого середовища в сучасній школі потребує комплексного, багатоаспектного підходу. Завдяки такому підходу здоров'язберігаюча функція школи й освіти загалом реалізується повною мірою та сприяє не тільки збереженню й зміцненню здоров'я учнів, а й накопиченню його потенціалу.

На основі аналізу праць науковців [2; 3; 8] можна виокремити кілька характерних рис в організації здоров'язберігаючого освітнього середовища, що вирізняють його поміж інших:

1) спрямованість на організаційні й змістовні можливості педагогічної системи, її ресурси та процеси, що сприяють не тільки збереженню, а й формуванню та накопиченню потенціалу здоров'я усіх суб'єктів навчального процесу;

2) інноваційно-творча основа формування та реалізації зусиль, сфокусованих на підвищення ефективності збереження здоров'я школярів із максимальним застосуванням особистісно орієнтованого підходу;

3) залучення самих учнів у діяльність щодо оптимізації здоров'язберігаючого освітнього середовища, що сприяє їхньому перетворенню із пасивних об'єктів навчально-виховного процесу в суб'єктів процесу здоров'язбереження.

Слід зазначити, що у процесі формування здоров'язберігаючого освітнього середовища важливим є організація діяльності щодо систематичного моніторингу його якості. Як показав аналіз праць вітчизняних науковців [3; 15], моніторинг освітнього середовища є важливим фактором у забезпеченні здорових умов діяльності суб'єктів навчально-виховного процесу. Включення здоров'язберігаючих показників у систему моніторингу повинно розглядатися як пріоритетний напрям, оскільки це дасть можливість виявляти основні закономірності та тенденції розвитку особистості, корегувати їх за допомогою організації необхідного здоров'язберігаючого освітнього середовища.

При проведенні моніторингу слід дотримуватися основних принципів, що допоможуть адекватно оцінити якість здоров'язберігаючого освітнього середовища. Серед них виділимо об'єктивність інформації, що має на меті отримання достовірних даних у процесі інформаційного обміну між навчальними закладами й органами управління освітою. Порівняння даних дає змогу вивчити інформацію про сучасний стан здоров'язберігаючого середовища та провести його порівняльний аналіз із попередніми даними для виявлення як позитивних, так і негативних змін. Наступним етапом є діагностика впливу різних зовнішніх факторів, які постійно змінюються, на роботу навчального закладу. Важливу роль під час моніторингу відіграє прогностичність – оцінювання тенденцій, які можна спрогнозувати, а також виявлення можливих змін в освітньому середовищі для досягнення поставлених цілей. Слід зазначити, що чим більша система збору інформації існує в освітньому закладі, тим більша ймовірність одержання достовірних результатів моніторингу.

Результати моніторингу дають можливість отримувати інформацію, яка сприятиме кращій взаємодії всіх суб'єктів навчального процесу, допоможе у моделюванні стану освітнього середовища та корегуванні здоров'язберігаючої діяльності школи.

Висновки. Здоров'язберігаюче освітнє середовище постає як окрема педагогічна система, в якій поєднуються методики забезпечення медично-

го, психолого-педагогічного, соціального супроводу учнів на кожному етапі їх фізіологічного розвитку, здійснюється діагностика стану здоров'я школярів, впроваджуються інноваційні програми по збереженню й зміцненню їхнього здоров'я, реалізуються методики активного включення учнів у здоров'язберігаючу діяльність.

Вирішення проблеми збереження та зміцнення здоров'я учнів залежить від ефективної організації здоров'язберігаючого освітнього середовища. Створення здоров'язберігаючого освітнього середовища відповідно до вікових та індивідуальних особливостей учнів сприятиме формуванню у них цінності культури здоров'я, навичок здорового способу життя, дбайливого ставлення до здоров'я оточення та навколишнього середовища. Крім того, здоров'язберігаюче середовище є ключовою ланкою в організації здоров'язберігаючої діяльності школи.

Список використаної літератури

1. Богініч О.Л. Сутність здоров'язберігаючого середовища у життєдіяльності дітей дошкільного віку / О.Л. Богініч // Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка. – Івано-Франківськ : ПНУ ім. В. Стефаника, 2008. – Вип. XVII–XVIII. – С. 191–199.
2. Букреєва Н.М. Створення здоров'язбережувального середовища в дошкільному закладі (за результатами експериментальної роботи) / Н.М. Букреєва, О.М. Гапон // Дошкільна освіта : науково-практичний журнал / [гол. ред. А.М. Богуш]. – Запоріжжя : ЛПДС, 2007. – № 3. – С. 54–61.
3. Воронцова Т.В. Навчання здоровому способу життя на основі життєвих навичок / Т.В. Воронцова, В.С. Пономаренко. – К. : Просвіта, 2007. – 246 с.
4. Денисенко Н. Освітній процес має бути здоров'язбережувальним / Н. Денисенко // Дошкільне виховання. – 2007. – № 7. – С. 8–10.
5. Крыжановская Л.Г. Здоровьесберегающие аспекты образовательного пространства / Л.Г. Крыжановская // Весник ОГУ. Приложение “Здоровьесберегающие технологии в образовании”. – 2005. – № 11. – С. 137–140.
6. Малый энциклопедический словарь : в 4 т. – [репринтное воспроизведение издания Брокгауза – Эфрона]. – М., 1997. – Т. 4. – 624 с.
7. Миллер Н.Д. Здоровьесберегающее обучение детей санаторных классов общеобразовательной школы: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 – Общая педагогика, история педагогики и образования / Н.Д. Миллер. – Новокузнецк, 2006. – 18 с.
8. Овчинникова Т.С. Организация здоровьесберегающей деятельности в дошкольных образовательных учреждениях / Т.С. Овчинникова. – СПб. : Кара, 2006. – 176 с.
9. Оржеховська В.М. Здоров'язберігаюче навчання й виховання / В.М. Оржеховська // Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. – 2008. – № 1. – С. 24–28.
10. Положенцева Е.В. Создание гуманитарной образовательной среды – путь к решению задачи формирования специалиста нового поколения / Е.В. Положенцева // Личностный подход в воспитании гражданина, человека культуры и нравственности. Вторая международная науч.-практ. конф. : сборник материалов. – Ростов н/Д, 2002. – С. 214–218.
11. Пустовіт Н.А. Визначення потреб України в освіті в інтересах сталого розвитку / Н.А. Пустовіт // Екологічний вісник. – 2006. – № 6. – С. 18–19.
12. Сироватко О. Підходи до формування здоров'язберігаючого середовища в закладі освіти / О. Сироватко // Директор школи. – 2009. – № 38 (566). – С. 19–25.
13. Смирнов Н.К. Здоровьесберегающие образовательные технологии в современной школе. – М. : АПК и ПРО, 2002. – 121 с.

14. Филин В.А. Видеоэкология. Что для глаза хорошо, а что – плохо / В.А. Филин. – М. : ТАСС-реклама, 1997. – 320 с.

15. Формування екологічної компетентності школярів : наук.-метод. посіб. / Н.А. Пустовіт, О.Л. Пруцакова, Л.Д. Руденко, О.О. Колонькова. – К. : Педагогічна думка, 2008. – 64 с.

16. Хилько Н.Ф. Педагогика аудиовизуального творчества в социально-культурной сфере : монография / Н.Ф. Хилько. – Омск : Изд-во ОмГУ, 2008. – 210 с.

Лукьянченко Н.И. Особенности организации здоровьесберегающей образовательной среды

В статье проанализированы основные направления в организации здоровьесберегающей образовательной среды, выяснены факторы, которые способствуют рациональному формированию данного пространства, указано на характерные признаки в его организации. Подчеркнуто большое значение мониторинга образовательной среды для обеспечения необходимых условий в здоровьесбережении учащихся.

Ключевые слова: здоровье, здоровьесберегающая образовательная среда, принципы воспитания, мониторинг.

Lukjanchenko M. Features of organization of school healthcare education environment

In the article the main trends in the organization of School healthcare education environment have been analyzed, the factors that contribute to the rational formation of this environment have been revealed; specific features in its organization have been indicated. The importances of monitoring of the educational environment for ensure the necessary condition in children healthcare has been emphasized.

Key words: health, School healthcare educational environment, principles of education, monitoring.